

Rodinná pedagogika jako specifická pedagogická disciplína

Stanislav Střelec

Rodina a škola jsou všeobecně považovány, z hlediska podílu na výchově dětí, za činitele prvořadého a souměřitelného významu. Rodině je v určitých souvislostech přisuzován dokonce výrazně větší význam než škole. Jednoznačně to například vyplývá z několika ustanovení stále platného zákona o rodině č. 94/1963 Sb.¹ Těto skutečnosti však neodpovídá poměr zájmu odborníků, který je věnován výchovnému působení každé z těchto institucí.

Tendence k nedoceňování významu rodinné výchovy má celou řadu praktických důsledků, které se promítají nejen v životě rodiny a společnosti, ale dotýkají se bezprostředně také výchovně vzdělávací práce školy. Tento jev je mimo jiné patrný z příkladu výchovy mladých lidí k manželství a rodičovství, jak byla a často ještě je prováděna na mnoha základních a středních školách. Otázky výchovy k manželství a rodičovství byly vytěsněny na okraj učebních plánů těchto škol. Nejčastějším způsobem, jak bylo s uvedenou problematikou nakládáno, bylo organizování ojedinělých akcí — přednášek, besed a filmových projekcí pro žáky a studenty. Toto sporadické a často formální působení bylo převážně orientováno na úzký okruh otázek sexuálního, anatomicko-fyziologického, zdravotního a výjimečně psychologického zaměření. V poněkud příznivější situaci byly na základních školách žákyň vyšších ročníků, které měly možnost seznámit se alespoň se základy péče o dítě, vaření a šití. Systematická výchova budoucích rodičů (dívek i chlapců), zahrnující základy etické, právní, pedagogické, psychologické, ekonomické, sexuologické a zdravotní problematiky rodinného života, zůstávala jen na úrovni projektů. Tato situace má své důsledky projevující se také v řadě zjevných i skrytých jevů rodinného a společenského života. Je to především vzrůstající počet rozvádějících se manželství, dětí žijících v neúplných rodinách, zvyšující se počet dětí s poruchami chování, mladých delikventů, pachatelů trestných činů, alkoholiků a narkomanů. I když nemůžeme v případě těchto společenských jevů očekávat v současnosti radikální změny k lepšímu, v postavení výchovy k manželství a rodičovství postupně k příznivějšímu vývoji dochází. Pozitivní symptomy můžeme například vidět v rozšiřující se síti rodinných škol, komplexně připravujících část dívčí populace pro rodinný život. Na některých základních a středních školách začínají být vytvářeny podmínky pro důstojnější začlenění předmětů nazývaných výchova pro život v rodině, praktické otázky rodinného života, zdravotní a rodinná výchova apod., do učebních programů těchto škol. Uvedené skutečnosti by však neměly svádět k nepřiměřenému optimis-

mu. Setrvačnost působící při prosazování opodstatněných změn v kterékoliv sféře společenského života, nedostatek finančních prostředků, vhodných učitelů, učebnic a další skutečnosti patří retardačním silám, které je nutno brát v úvahu také v tomto případě. Tendence k renesanci výchovy k manželství a rodičovství v měnících se podmínkách současného života je však nepochybně patrná také v našem školství.

Jak je připravena na tuto situaci teorie rodinné výchovy? Rodinná pedagogika nemá vytvořen ucelený systém postihující synteticky a komplexně problematiku teorie rodinné výchovy v tom pojetí, jak je tomu u jiných základních a některých hraničních disciplín pedagogiky. V případě rodinné výchovy se v minulosti střídala období, ve kterých byla otázkám rodinné výchovy dětí věnována větší nebo menší míra pozornosti. Rodina je tradičně považována za významného výchovného činitele v období od narození dětí do počátku jejich školní docházky. V dalších obdobích života dítěte není často výchovný význam rodinného prostředí docenován. Zkoumáním dílčích oblastí života rodiny se kromě pedagogiky zabývá celá řada vědních oborů — sociologie, psychologie, ekonomie, právo, demografie, medicína a některé další. Každý z těchto oborů přináší určité poznatky významné z hlediska výchovy dětí v rodině. Vytvoření určité syntézy těchto parciálních zjištění je mimořádně obtížné. Pro takové tendence nebyly v naší pedagogice vytvořeny ani metodologické předpoklady. Vědní systém pedagogiky ustrnul určitým formálním rámci základních disciplín, kategorií a pojmů, které se staly hlavní náplní její oficiální pedagogicko-osvětové působnosti. Uzavřenost před skutečným životem dětí, potřebami školy a propagandistická orientace podléhající ideologické kuratele se odrazily v současné krizi naší pedagogiky. Pedagogika nevyšla v tomto období vstříc a nevyužívala dostatečně ani možností, které se zcela přirozeně nabízely prostřednictvím kooperace s oborem nejbližším, s psychologií. To jsou také některé příčiny toho, že dosud není rodinná pedagogika fundamentálněji konstituována jako jedna ze specifických disciplín pedagogiky. Jaké je postavení teorie rodinné výchovy v rámci existujících pedagogických disciplín a ze kterých zdrojů může čerpat rodinná pedagogika? Ze stávajících oborů pedagogiky má nejbliž k otázkám rodinné výchovy všeobecná teorie výchovy, která se zpravidla zaměřuje na výchovný proces, jeho strukturální, obsahovou a procesuální stránku. Se začleněním problematiky rodinné výchovy do systému všeobecné teorie výchovy jsou spojeny určité obtíže, které vyplývají z tradičního obsahového uspořádání této disciplíny na složky výchovy. Vedle těchto složek se objevuje nejen nás, ale také v zahraničních pramenech, zejména v učebnicích teorie výchovy, výchova rodinná, i když oprávněnost jejího zařazení do tohoto kontextu vyplývá více z postavení institucionálního než vzhledem k uspořádání obsahu

teorie výchovy. Jinými slovy, pro teorii výchovy není odpovídající postavení v řadě spolu s jednotlivými složkami výchovy. Rodina je formativním činitelem — institucí, která má významné postavení při výchově dítěte v oblasti výchovy mravní, sociální, rozumové, pracovní, estetické, tělesné, zdravotní, ekologické a při dalších úkolech, které vyplývají z rodinného života. Obdobné problémy se objevují, je-li rodinná výchova začleněna v rámci širěji pojaté teorie výchovy mimo vyučování nebo jako součást sociální pedagogiky. Z tohoto hlediska je vhodnější diferenciací obsahu teorie výchovy na teorii výchovy školní, rodinné a výchovy dětí ve volném čase.

Vyčlenění teorie rodinné výchovy (rodinné pedagogiky) jako samostatné části teorie výchovy se jeví funkční zvláště vzhledem k výrazné specifčnosti podmínek a prostředí, v nichž tato výchova probíhá. V úvahu je třeba brát také více než dvoutisíciletou tradici výchovné funkce monogamní rodiny, teoretické zázemí v dílech významných myslitelů starověku, středověku i novověku. Značný zájem o dílčí otázky rodinné výchovy projevuje v současnosti celá řada příbuzných vědních oborů. Do obsahu rodinné pedagogiky je možné organicky začleňovat podle určitých kritérií vybrané a korigované poznatky ze sociální pedagogiky, vývojové a sociální psychologie, sociologie rodiny, rodinného práva, teorií jednotlivých obsahových složek výchovy, poznatky ze sociální pedagogiky, vývojové a sociální psychologie, sociologie rodiny, rodinného práva, teorií jednotlivých obsahových složek výchovy, poznatky ze speciální pedagogiky, kriminologie dětí a mládeže a z některých dalších oborů.

Spolu s tím se objevuje otázka, je-li možné dospět ke komplexnější a integrovanější podobě této disciplíny, než tomu bylo doposud, a vedle toho problém další, je-li nezbytně nutné usilovat o vytvoření takové syntézy poznatků, vztahujících se k rodinné výchově dětí. Příklady z jiných vědních oborů, u kterých byl jejich rozvoj podmíněn využitím interdisciplinárních vazeb s příbuznými obory, ukazují, že je tato cesta perspektivní.² Další z odpovědí na tyto otázky je rostoucí zájem rodičů o problematiku rodinné pedagogiky. Část rodičovské veřejnosti se v současnosti více zajímá nejen o úroveň výchovně vzdělávací práce škol, které navštěvují jejich děti, ale také o to, jak je možno prospět svým dětem vytvářením optimálních výchovných podmínek v rodinném prostředí.³ Nezanedbatelný je také didaktický požadavek zabezpečit vhodnou studijní literaturou výuku nově zaváděných předmětů připravujících žáky a studenty pro život v rodině. Má-li naše společnost nalézt účinnější prostředky proti nežádoucím jevům, které mají své kořeny také v nedostatečnosti rodinné výchovy, měla by se o to přičinit i pedagogická teorie a nově koncipovaná rodinná pedagogiky by přitom mohla být jedním z prostředků výchovné prevence.

Poznámky:

- 1 Viz například: „O výchovu dětí pečují v nerozlučné jednotě rodiče, stát a společenské organizace (par. 30). Rozhodující úlohu ve výchově dětí mají rodiče . . . Rodiče mají být osobním životem, chováním a vztahem ke společnosti příkladem svým dětem (§ 32). Rodiče odpovídají společnosti za všestranný vývoj svých dětí, pečují soustavně a důsledně o jejich výchovu, výživu a řídí jejich jednání tak, aby z nich vyrostli zdraví a uvědomělí občané (§ 33)“.
- 2 V tomto případě je možno poukázat například na výrazný vstup ekologie do mnoha oborů lidské činnosti, který přispívá nejen k dynamickému rozvoji samotných ekologických disciplín, ale především ke hledání cest směřujících ke snížení rizik ohrožujících lidstvo prostřednictvím výzkumů a na ně navazujících technologií v zemědělství, potravinářství, chemickém průmyslu, strojírenství, energetice a v dalších odvětvích.
- 3 Vypovídají o tom mimo jiné i výsledky dílčích šetření uskutečněných studenty učitelství na pedagogické fakultě Masarykovy univerzity v Brně v školním roce 1991/92 v rámci řešení několika témat diplomových prací na katedře pedagogiky.

Fenomén zážitku ve sféře volného času

Mojmír Vážanský

Ve světě, i v Československu, dochází k podstatným změnám ve struktuře denní náplně, v časovém snímku všedního i víkendového dne. Jsme svědky proměn hodnotových hierarchií, převratu názorových schémat, destrukce ustálených norem a modelů chování, ale i erupce rozličných volnočasových aktivit. Na základě výzkumu změn dynamiky hodnot moderních lidí lze stanovit čtyři typy současného jedince:

- a) pořádek milující konvencionalisté (=strážci hodnot), pro něž jsou typické vysoké hodnoty povinnosti a akceptace při nízké důležitosti vlastního rozvoje. Vyznačují se pozicí spokojenosti, přizpůsobením, přijetím vyššího výkonu, připraveností k přesčasové práci s vyšší mzdou, zájmem o kompetentní řízení a sociální jistotu;
- b) aktivní realisté (=syntéza hodnot), u nich hodnoty povinnosti a akceptace na své úrovni pozitivně korelují s rovněž vysokými hodnotami rozvoje sebe sama. Schopnost uplatnění, vlastní iniciativa, vysoký pracovní výkon se současným zájmem o zvýšený výkon a smysluplnou práci charakterizuje tento typ stejně jako úsilí o kompetentní řízení a sociální jistotu;